

https://www.academia.edu/16674480/Reflective_Thinking_in_Educational_Praxis_Analysis_of_Multiple_Perspectives [in English].

6. Wallace, M. (1991). *Training Foreign Language Teachers*/ Michael J. Wallace. - Cambridge University Press. 180 p. c. 25. [in English].

7. Wallace, M. (2007). *Action research: How to do it* / M. Wallace // Paper presented at the 2nd international conference of the Malaysian English language teaching association [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОЛІЙНИК Ірина Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доценткафедри психології та педагогіки, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля».

Наукові інтереси: дослідження питання формування рефлексивно-прогностичної компетентності майбутніх докторів філософії під час проходження науково-викладацької практики в умовах змішаного навчання.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OLIYNYK Iryna Viktorivna – PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy at Alfred Nobel University.

Scientific interests: study of the issue of formation of reflective and prognostic competence of future doctors of philosophy during the scientific and teaching practice in the conditions of mixed learning.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025 р.

УДК 371.124

DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-217-315-320

СТРИЖАКОВ Артем Олегович –

кандидат педагогічних наук, докторант

Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1407-939X>

e-mail: sao-84@ukr.net

САМОРОЗВИВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Діяльність, яку виконує особистість, чи її зміна приводять до зміни відносин між людьми, в яких із власної волі чи мимоволі залучається особистість. Однак було б не зовсім вірно однобічно розглядати цей процес і не бачити, як відносини, в які вступає особистість з іншими людьми, зі свого боку, мають зворотній вплив на якість і темпи особистісної діяльності. Вони можуть гальмувати або ж прискорювати, чи вдосконалювати виконання діяльності. У цьому випадку враховується вся сукупність суспільних відносин: як ті, що прийнято називати матеріальними, так і ті, які називаються ідеологічними. Вплив суспільних відносин на діяльність особистості чітко спостерігається в тому випадку, коли ми звертаємося до аналізу різних типів програм соціальної діяльності людини.

Як відомо, в основі особистості лежать відносини підпорядкованості людської діяльності, що породжується ходом їх розвитку. На основі підпорядкованості певних видів людської діяльності встановлюється і певна система суспільних відносин, до якої включена особистість.

Суттєву роль у поясненні взаємин суспільних відносин та особистості має диспозиційна теорія. Диспозиційна теорія має на меті подати суспільну систему як сітку позицій з відповідними цим позиціям нормативними розпорядженнями щодо необхідної особистості, виявити причини невідповідності реальної поведінки особистості, ціннісним орієнтаціям особистості та знайти методи усунення такої невідповідності. Важливим моментом є якісна характеристика самих ціннісних орієнтацій, міра їх відповідності прогресивним тенденціям розвитку суспільних і колегіальних цінностей.

Позиції і диспозиції тісно пов'язані з характеристикою ролі теорії особистості. Соціальні ролі особистості пов'язані з різноманітними видами діяльності, які виконує особистість. Відтак, вони залежать від суспільних відносин. Повністю можна погодитися із твердженням про те, що поняття ролі є поняттям психології, навіть соціальної психології, в той час як його справжня суть знаходиться на рівні суспільних відносин, які самі по собі не мають психологічної форми.

Ключові слова: Особистість, діяльність, суспільні відносини, професійна підготовка, соціальні ролі, саморозвиток, самореалізація, самоактуалізація.

STRYZHAKOV Artem Olehovych –

PhD in Pedagogics, doctoral student

of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1407-939X>

e-mail: sao-84@ukr.net

PERSONALITY SELF-DEVELOPMENT ACTIVITY

The activities performed by an individual lead to change in relations between people, in which the personality voluntarily or involuntarily becomes involved. However, it would not be entirely correct to consider this process one-sidedly and not to see how the relationships that person enters into with other people have an adverse effect on the quality and pace of personal activity. They can slow down or speed up or improve the performance of activities. In this case, the entire set of social relations is taken into account: material and ideological. The influence of social relations on the individual activity is clearly observed when we turn to the analysis of various types of person's social activity programs.

As it is known, at the personality basis lays the interaction of subordination of human activity, which is generated in the course of their development. Based on the subordination of certain types of human activity, certain system of social relations is established, which includes the individual.

Dispositional theory plays significant role in explaining the interconnection between social relations and personality. Dispositional theory aims to present the social system as a grid of positions with normative orders corresponding to these positions regarding the necessary

personality, to identify the reasons for the discrepancy between the individual's real behavior and value orientations, and to find methods of eliminating such discrepancy. An important point is the qualitative characteristic of value orientations, the degree of their compliance with progressive trends in the development of social and collegial values.

Positions and dispositions are closely related to the characteristics of the personality role theory. The personality social roles are related to the variety of activities performed by an individual. Therefore, they depend on social relations. One can fully agree with the statement that the concept of role is an idea of psychology, even social psychology. However, the real essence is at the level of social relations, which do not have psychological form.

Key words: *personality, activity, social relations, professional training, social roles, self-development, self-realization, self-actualization.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Характер взаємозв'язку суспільної та індивідуальної діяльності визначається історично конкретною системою суспільних відносин, існуючим різноманіттям системи розподілу праці, місцем особистості в цій системі, способом включення її в цю систему. Важливу роль відіграє система ціннісних орієнтацій, міра активності та індивідуальні межі особистості. У суспільному процесі можна виділити подвійну тенденцію в розвитку суспільної та індивідуальної діяльності: з одного боку, зростає роль діяльності мас, а з іншого боку – зростає відповідальність і значущість діяльності кожної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність не може бути відокремлена від людини. Важливий аспект її досліджень знайшов відображення у філософських працях, де її розуміють як спосіб буття людини і як суспільно-історичний процес. Відповідно до морфологічного аспекту аналізу діяльності розглядаються її складові елементи і закономірності їх зв'язку, тобто структура цілого – потреби, мотиви, «дії», вчинки, функції тощо. Це знайшло відображення і в теорії «соціальної дії» (М. Вебер, Ф. Знанецький, Т. Парсонс, Ю. Хабермас). Окремі аспекти теорії соціокультурної динаміки розвитку особистості досліджували (Е. Дюркгейм, П. Сорокін, Г. Спенсер, О. Шпенглер та ін.). Саморозвивальні аспекти особистості досліджують А. Маслоу, Ж.-П. Сартр, К. Роджерс та інші.

Мета статті – дослідити особливості діяльності особистості в системі суспільних відносин та показати як діяльність впливає на процеси саморозвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи особливості взаємозв'язків діяльності та суспільних відносин, важливо бачити, що діяльність завжди виявляється в формах суспільних відносин. Очевидно, що цілісність розвитку особистості залежить від цілісності взаємодії цих двох систем: суспільних відносин і діяльності.

Рівень цілісного розвитку особистості вимірюється способом, мірою включеності її індивідуального буття в різноманітну систему суспільних відносин – матеріальних, ідеологічних (духовних), а також у сферу форм спілкування з іншими.

З іншого боку, не менш істотним виявляється сама сітка (їх прогресивний стан) позицій, прийнята в даній суспільній системі. Зрештою, за позиціями і диспозиціями приховані суспільні відносини, цінності та оцінки. «Здатність інтегрувати в собі найбільшу кількість соціально значущих цінностей, – зауважує І. Коң, – ось що визначає міру багатства особистості і міру її творчої індивідуальності» [1, с. 51].

Поняття включеності особистості в систему суспільних відносин вимагає деякого пояснення, хоча воно тісно пов'язане з поняттями «позиція» і «диспозиція». Під включеністю особистості потрібно розуміти не стільки пасивну участь у міжособистісних суспільних відносинах з приводу виконання певного виду діяльності, скільки, головним чином, – активне перетворення через індивідуальну діяльність, індивідуальне буття даної особистості тих суспільних відносин, які залучені до сфери діяльності особистості.

Важливо мати на увазі, що активність є не тільки мірою перетворення суспільних відносин, мірою включеності, але й мірою перетворення особистістю самої себе. Активність виступає як міра витвору особистістю своєї власної соціальної цілісності. Зрештою, кожна особистість повинна розглядатися з двох сторін: як об'єкт і як суб'єкт суспільних відносин. Можна висловити припущення, що в тому випадку, коли особистість виступає як об'єкт суспільних відносин, вона є рядовим учасником цих відносин, активний початок в цьому випадку виходить від когось іншого. Коли ж особистість активна, коли вона стає суб'єктом суспільних відносин, суб'єктом діяльності, тоді ми маємо в наявності не пересічну участь особистості в суспільних відносинах – вона стає своєрідним центром цих відносин.

Ці два моменти вказують на суперечливу єдність цілісності будь-якої особистості, оскільки вона завжди виступає як об'єкт і як суб'єкт суспільних відносин одночасно (особистість як суб'єкт-об'єкт). У тому разі, коли особистість є об'єктом суспільних відносин, її індивідуальна життєдіяльність формується переважно під дією зовнішніх факторів, різних умов і обставин. Якщо ж особистість виступає як суб'єкт цих відносин, то вона максимально самостійно творить власне індивідуальне буття, змінює обставини і цим самим змінює і саму себе.

Виникнення особистості як об'єкта суспільних відносин пов'язане з привласнювальним видом діяльності. Водночас, коли особистість виступає як суб'єкт суспільних відносин, вона починає вже віддавати щось суспільству: вироблені матеріальні чи духовні продукти, змінені суспільні відносини і под.

Особистість як об'єкт суспільних відносин пов'язана з активністю в сфері привласнювальної діяльності, а особистість як суб'єкт суспільних відносин – з активністю в галузі перетворювальної діяльності. Зрештою особистість зрілої людини представляє собою єдність двох процесів – привласнення матеріальних і духовних цінностей та їх створення власною діяльністю. При цьому другий процес займає провідне положення.

Чим активніше включена особистість у різноманітні форми спілкування, тим повніше

розвивається її цілісність. У відособленні, яке потрібно розуміти як своєрідну форму спілкування – спілкування людини з самою собою, як еталон цього процесу, як основа і за її суттю виступають суспільні відносини, відносини даної людини з іншими людьми.

Здатність особистості перейти від одного рівня організації, функціонування до іншого рівня організації є показником не тільки соціальної цілісності й зрілості, але й психологічної стійкості та цілісності внутрішнього світу. З погляду Л. Анциферової, «Вільний перехід від одного рівня функціонування особистості до іншого, здатність певний час функціонувати на більш простому рівні, що вимагає меншого психологічного напруження і знову без особливих зусиль повертатися на більш високий рівень є ознакою і заставою психологічного здоров'я особистості» [3, с. 42].

Отже, соціальна роль особистості як модель поведінки виявляється, коли у процесі будь-якого виду діяльності до особистості «сходяться шляхи» багатьох людей.

Досліджуючи сутність соціальної якості особистості, звернемося до роздумів Б. Ананьєва, який зазначає, що «необхідні взаємозв'язки між природними і суспільними науками про людину не можна забезпечити повністю без всебічного розвитку психологічної науки, що об'єднує природознавство й історію, медицину і педагогіку, технічні та економічні науки в цілісному вивченні людини» [1, с. 67].

Деякі автори виділяють описове (1) і нормативне (2) визначення особистості. У першому, описовому, визначенні кожна людина є особистістю, і другому, нормативному, також. Однак у другому визначенні особистість є «мірою відповідності людини певному ідеалу». Тобто, певний ідеал у нормативному визначенні особистості виступає своєрідною системою відліку. Для кожної людини нормативне визначення особистості, що відповідає певному ідеалу, є орієнтиром. При цьому наголосимо, що той чи той ідеал пов'язаний, по-перше, із проблемою його типологізації, а по-друге, ідеал не є раз і назавжди визначеним, він змінюється із розвитком людського суспільства – від однієї історичної епохи до іншої, має своє конкретно-історичне визначення і виправдання. Зазвичай, ідеал знаходить своє втілення в конкретних історичних особах, пов'язаний із певними характерними рисами.

Час від часу суспільство відчуває потребу у новому ідеалі, наділеного певними рисами і властивостями. Особливо це відбувається у зв'язку з певними переламними історичними подіями, коли перед суспільством постають нові соціально-економічні цілі, які потрібно вирішувати. Ідеал, який формується у суспільстві, представляє певний тип особистості, є видом її цілісності, гармонією її структурних елементів.

Діяльність, будучи реальним процесом життєдіяльності людини, є своєрідним містком поєднання зовнішнього і внутрішнього. Завдяки їй відбувається їх співвіднесення, або ж точніше – зовнішнє проникає у внутрішнє (суспільні відносини долучаються, перетворюються в межі

особистості), а внутрішні властивості особистості ніби виходять за її межі назовні, проникають у зовнішнє. Тобто, особистість, змінюючи і перетворюючи суспільні відносини, духовний і предметний світ, таким чином себе опредмечує. На підставі аналізу наукової термінології, можна зробити висновок, що в цьому процесі відбувається перетворення значень в особистісні смисли, і навпаки – особистісні смисли стають значеннями.

Із розвитком суспільства змінюється статус людини. Поступово природний індивід (характерними ознаками якого є фізична сила та витривалість), а згодом індивід суспільний (йому притаманні соціальність, виконавчість) поступається місцем авторській особистості, провідними ознаками якої є людський капітал, людські ресурси. Такий процес зміни статусу людини пояснюється розвитком постіндустріального виробництва, яке характеризується процесами інноваційності завдяки швидкому розвитку науки та інформації. Саме авторська особистість виступає рушієм, провідною силою постіндустріального розвитку суспільства, всіх сфер його життєдіяльності – соціальної, матеріально-виробничої, політичної, сімейно-побутової тощо) [2, с. 265].

Така особистість (а кожна особистість як і якість людини має ступінь розвитку) володіє здатністю жити за допомогою свого «Я» – свого життєвого вибору та відповідальності за нього. Основний спосіб (і принцип) існування такої особистості – бути у Світі. «Бути» означає теж що й, «бути при», «жити при», «бути долученим до», «бути посвяченим у». Це прагнення прийняти виклик часу (життя, долі), спрямованість уперед через свій вибір та відповідальність, тобто через свій життєвий шлях. У цьому й полягає акмеологічний зміст авторської особистості.

Однією із особливостей людини, що спонукає вияв її значущих природних характеристик є системно утворювальна єдність специфічної, об'єктивно існуючої, спонукальної активності – діяльності та суб'єктності, яка передбачає всі необхідні для реалізації складові, які сприяють зростанню та розвитку активності.

В онтогенезі відбувається не тільки розвиток-дорослішання – на рівні оволодіння закінченими, спеціалізованими якостями та властивостями виду, але й розвиток із відкритими межами – розвиток-саморозвиток, що передбачає розширення своїх можливостей за межами біологічно заданого дорослішання, і, розвитку на базі розширення умов та зміни середовища свого існування і себе самого в ньому. Саморозвиток початково є визначальним фактором руху – зростання-розвитку людини в онтогенезі. Це важливий структуротвірний компонент процесу, результативність і своєрідна якість здійснення якого залежать від того, якою мірою людина стає реальним суб'єктом свого суб'єктного розвитку та саморозвитку.

Ступінь і рівень саморозвитку визначаються реальним проявом його в розвитку та диференційній розгорнутості дієвості суб'єкта. Саморозвиток суб'єкта, що виявляється в зростанні-розвитку його суб'єктності, здатності та потребі в самовизначенні, самопізнанні тощо, за своєю суттю

передбачає потребу й необхідність реалізації здобутого рівня. З акцентом на самореалізації як умови й результату не тільки оцінки себе та своїх можливостей, а й визначення себе серед інших – самореалізації, що передбачає у своїй дієвості приналежність до соціуму і є наступним етапом саморозвитку особистості.

Будь-яка діяльність індивіда, навіть та, що здійснюється ним винятково для себе, так чи так залучає його до соціуму, до існування, життєдіяльності у системі суспільних відношень.

Рівень саморозвитку індивіда, його суб'єктності забезпечує здатність та можливість його самореалізації на відповідному такому саморозвитковому рівні й, відповідно, оцінюється та приймається соціумом.

«...У професійній діяльності здійснюється самовизначення молодої людини, реалізується її персоналізація, в якій виявляється як індивідуальне, так і загальне. Воно виявляється в переданні суб'єктом елементів соціального цілого, способів поведінки, норм і разом з цим його власної активності, що має надіндивідуальний характер...» [1, с. 53]. Мається на увазі, що самовизначення особистості реалізується в соціальному просторі, в діяльності, що виокремлюється соціумом як особлива, спеціальна по відношенню до професійної діяльності значна міра, що зумовлює соціальну значущість індивіда, й себе у ній. Таке ставлення набуває особливого значення і смислу для молодих людей, перед якими стоїть важливе завдання – вибір майбутньої професії, в якій і буде відбуватися подальше зростання-розвиток людини та її самовизначення.

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що у професійному самовизначенні особистості провідну роль відіграє самооцінка. На процес професійного самовизначення здійснюють вплив :

- з одного боку, розвиненість професійних нахилів, позицій та уявлень особистості, свідоме засвоєння знань про світ праці та усвідомлення наслідків вибору конкретної професії;

- з іншого – рівень сформованості усвідомленої психічної саморегуляції особистості та особливості її функціонування. При цьому зазначимо, що під час професійного самовизначення на всіх його етапах саме цей рівень є фактором оптимізації та стабілізації процесу. Особистість долучена до суспільної (організаційної) справи своїм особистим інтересом, який спеціально враховується при розробці програми розвитку.

Через механізм взаємної відповідальності реалізується передбачуваність, надійність, соціальна стійкість суспільного (організаційного) розвитку. Відбувається персоніфікація обов'язків (не страх, а честь). Тобто, на першому місці постають морально-етичні норми. Якщо ці механізми не працюють в соціумі, то не відбувається і якісного зростання економіки, не блокується розвиток негативних явищ в моральному і духовному житті, послаблюються громадянські мотиви в поведінці окремих індивідів.

Особистість перетворюється у функціональну систему, в якій вона сама (як суб'єкт) відповідним чином інтегрує, поєднуючи, зіставляючи, вико-

ристовуючи різні рівні своєї психологічної організації. При цьому провідними є «системотвірний» рівень, якість, а інколи – їх певна комбінація.

Індивідуальність особистості виявляється не тільки в її внутрішньому «складі», у способі інтеграції усього «арсеналу» її природних, психічних та особистісних якостей, а й у її інтеракції як системи з іншими системами [1, с. 68].

До вищих механізмів самореалізації особистості належить стратегія життя, або приведення до гармонії, відповідності власного способу життєдіяльності з індивідуальністю. Відповідно, стратегію життя людини можна називати інтеграцією, узагальненням в житті того, що є суттєвим для даної особистості, й узагальненням того, що в навколишній дійсності існує безвідносно до неї. Можна сказати, що стратегія життя – це здійснення життя як певної індивідуальної системи, інтеракція з життям по ходу його тривалості. К. Абульханова-Славська наголошує, що стратегія життя може бути вищою життєвою здатністю особистості як її суб'єкта, здатністю, в якій поєднуються такі її життєві здібності, як свідомість, активність, організація часу. На думку вченої, саме ці вищі життєві здібності об'єднуються в одну загальну здібність – здібність особистості до побудови стратегії власного життя [1]. У стратегії поєднуються особистість, індивідуальність, суб'єкт.

У світовій психології вважають, що справжнім досягненням життя є можливість у підсумку стати, або ж залишитися собою. Здатність особистості будувати власну стратегію життєдіяльності уможливорює її перетворення в індивідуальність у масштабах соціуму, культури, в індивідуальність, визнану суспільством.

Самореалізація пов'язана із напрацюванням критеріїв оцінки досягнень, із прагненням до деякого морального ідеалу, з намірами втілити у власній поведінці свою уяву про цінності індивіда. Але насправді йдеться про визначення себе в соціальному світі. «Я відповідаю за себе і за всіх, – писав Ж. П. Сартр, – і я створюю такий образ людини, що відповідає моїй уяві про те, якою людина повинна бути» [6].

Основне значення у розвитку, зростанні людини мають не самі по собі результати діяльності, а їх психічне переопрацювання особистістю, становлення внутрішнього світу людини, коли відкривається істинний, потрібнісний смисл її життя та діяльності. Цінним у даному контексті є твердження А. Маслоу : «Самореалізація – це річ, яку можна мати чи не мати. Це процес, що не має закінчення, він нагадує шлях просвітлення у буддизмі. Самореалізація – це спосіб життя, спосіб праці й ставлення до світу, а не одиначне досягнення» [7].

Феномен самореалізації активно обговорюється в рамках гуманістичної школи : З. Фрейд, А. Маслоу, К. Роджерс. Теорію самореалізації активно доповнюють також ідеї «смислу життя» В. Франкла, «актуалізаторської діяльності» Е. Шострома.

Згідно з твердженням Е. Фрома [4], потреба в самореалізації особистості є екзистенційною потребою – психічним станом, вічним і незмінним у своїй

основі. Соціальні умови можуть змінити лише способи задоволення цієї потреби.

М. Гінзбург характеризує важливу особливість подвійної природи людини та конкретизує її одночасну належність до духовного й матеріального: «... з одного боку, людина співчасна з нескінченністю, з іншого – як істота біологічна вона скінчена, її здійснення з необхідністю розгортається в часові – звідки постійна незадоволеність цими здійсненнями» [2, с. 11].

Саме в процесі самореалізації особистості здійснюється поєднання вираженої потреби індивіда реалізувати себе в особистому творчому вияві, в реально значущому для нього досягненні та потреби прийняття його досягнення іншими, зокрема, суспільством як реально соціально значущого, соціально оцінюваного – потреби бути причетним до цілого, брати участь у відтворенні соціального за допомогою надання йому свого «Я», відбутися в людській належності в якості реального носія соціального.

Однак у самому процесі самореалізації особистості вибудовуються свої вертикальні й горизонтальні рівні, зумовлені закономірностями її розгортання і здійснення в онтогенезі, різницею ситуацій розвитку людини, її індивідуальними особливостями, можливостями. Саме самореалізація забезпечує основи для виконання-здійснення сформованого у саморозвиткові «Я», його здібностей, потреб, творчих можливостей на кожному віковому етапі в цілому, а також його прийняття соціумом, в якому він не тільки може подати себе у своєму творчому здійсненні, а також розвинути й реалізувати свою самість, суб'єктивність, суб'єктивність. Саме в просторі між моїм і загальним і створюється та зона розгортання самореалізації, яка стає і слугує основою акмеологічного розвитку. Саме тому самореалізація є основою і змістом акмеологічного розвитку особистості як розвитку потреби й здатності бути у світі у своїх задумах, можливостях, здібностях виразити себе, висловити своє «Я» в ньому.

До числа феноменів, що реалізують розвиток самореалізації особистості, відносять самоствердження, самовираження, самовияв, самопредставлення, самопредставлення тощо. Вони розгортаються й наповнюються смислом по вертикалі зростання й по-різному вибудовують структуру простору та межі самореалізації в горизонтальному її прояві як реалізації конкретного індивіда «тут і зараз», зараз і в майбутньому на дистанції онтогенезу, а також рівні та види її прояву на різних етапах останнього. І в цьому плані актуалізується проблема зв'язку цих рівнів самореалізації особистості з умовами й принципами її здійснення та ступенем забезпеченості цих рівнів.

Реальні можливості самореалізації особистості в оптимальній мірі її представлення відкриваються у період дорослості, коли її розгортання відбувається на новому рівні здійснення людини в соціумі як реального суб'єкта розвитку. Потреба людини в творчій самореалізації в конкретній соціально значущій і соціально оцінюваній діяльності, потреба в творчому самовираженні та

здійсненні себе для себе через представленість своїх здібностей суспільству та реальне прийняття такої представленості іншими з необхідністю передбачає реальну можливість її виконання. Така можливість забезпечується реальною позицією дорослої людини в соціумі, яка об'єктивно бере участь у відтворенні, ступенем та рівнем її фізичного, психологічного, соціального, духовного розвитку.

Розгортання самореалізації в онтогенезі як об'єктивно твірної структурно-змістової організації процесу соціального розвитку індивіда як індивідууму, суб'єкта, особистості передбачає руху, але й визначену структуру руху-саморуху цього цілісного за своїм функціональним навантаженням процесу на вертикалі онтогенезу. На вертикалі його розгортання передбачається розширення можливостей самореалізації особистості та всіх її твірних (самоствердження, самопредставлення, самовияв, самопредставлення, саморозкриття тощо). Розширення та ускладнення конструктивів, які утворюють самореалізацію, супроводжується поглибленням та ускладненням структури взаємодії її з процесом саморозвитку та посиленням їх взаємозумовленості [2, с. 13].

Трактування терміну «самоактуалізація» полягає у здатності людини самостійно здійснювати перехід з рівня можливості на рівень дійсності, тобто у здатності розвиватися. Тоді як термін «самореалізація» означає, що людина втілює саму себе, свою сутність у предметній формі. Тобто самоактуалізація особистості завжди передує самореалізації і є її обов'язковою умовою [2, с. 62].

Самоактуалізацію особистості розглядають і як мотив, збудник, рушійну силу процесу, а також – як процес, стимулятор розвитку мотиву.

А. Деркач та Е. Сайко [2, с.132], розробляючи проблеми акмеологічного розвитку, визначають феномен самоактуалізації особистості як потребу в здійсненні своїх здібностей та талантів, творчих потенцій тощо.

Аналіз наукової літератури підтверджує багатоаспектність поняття «самоактуалізація» :

- у динамічному плані – це процес виявлення або/чи стимулювання внутрішніх протиріч саморозвитку особистості, осмислення та вирішення екзистенційних проблем, що приводить до переходу індивідуальних, особистісних та суб'єктивних якостей людини із потенційного в актуальний стан, тобто до їх саморозвитку, й забезпеченню тим самим початку нової стадії самореалізації;

- у змістовому плані – це інтегративна особистісна якість, що забезпечує людині готовність і здатність долати внутрішні протиріччя у процесі саморозвитку, мобілізувати свої акмеологічні ресурси для творчої реалізації життєвих планів та програм й ефективного вирішення особистісних та професійних завдань.

Динамічний аспект самоактуалізації становлять такі її характеристики як автономність та спонтанність.

Г. Оллпорт розрізняв два типи функціональної автономії. Відповідно до першого – вона допомагає підтримувати організм у функціональному стані й пов'язана з механізмами зворотнього зв'язку в

нервовій системі. За другим – власна функціональна автономія належить до набутих інтересів людини, її цінностей, установок та намірів: «Це головна система мотивації, яка забезпечує постійність у прагненні людини до відповідності з внутрішнім образом себе й досягненню більш високого рівня зрілості й особистісного зростання. Власна автономія передбачає також, що люди не потребують постійної винагороди за те, що вони не залишають своїх зусиль» [5].

А. Маслоу визначав автономність як «відносну незалежність від фізичного та соціального середовища» [7], здатність формувати власні враження та судження, активно шукати й приймати рішення, відповідати за них, прокладати свою дорогу в житті. «Автономність – це не тільки незалежність, це й самовизначення, самоврядування, здатність прийняти відповідальність» [7]. Учений стверджував, що самоактуалізуючі люди володіють більшою «свободою волі» і меншою мірою «детерміновані» [7].

А. Маслоу вважав, що самоактуалізована людина не конвекційна, гранично спонтанна у своєму внутрішньому житті – у думках, бажаннях, а через ритуали умовностей та стереотипів «часто діє з гумором і максимальною вишуканістю» [7], усвідомлюючи, що світ повний умовностей. Спонтанність свідчить про те, що самоактуалізуюча людина не використовує свою поведінку як інструмент впливу на інших людей, вона відмовляється від маніпуляцій.

Відмова від маніпуляцій – основна думка в працях Е. Шострома [8], присвячених проблемі актуалізації людини, де автор підкреслює важливість спонтанності у зв'язку з вільним вираженням та актуалізацією особистісних потенціалів.

Отже, про самоактуалізацію можна говорити як про специфічний вид інтегративної особистісної компетентності, тобто як про інтегративну особистісну якість, яка опосередковує всі види цілеспрямованої активності людини, дозволяє їй діяти самостійно та відповідально, забезпечує формування продуктивного алгоритму життєдіяльності й забезпечує підвищення її ефективності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Саморозвиток і самореалізація в структурі онтогенезу в якості самостійних, але й об'єктивно зумовлених та нерозривних у своєму здійсненні процесів підпорядковані загальним законам розвитку індивіда в онтогенезі, включаючи закони розвитку суб'єктності суб'єкта, його суб'єктивності та самості як базових властивостей людської системної визначеності, що відрізняє його, як індивіда, від усього іншого живого. Водночас обидва виділені процеси «самобудівництва» людини як умови її відтворення та розвитку, умов її буття та відтворення соціального світу в цілому мають і свої внутрішні особливості та закономірності. Це зумовлено характером спрямованості розвитку кожного із них – себе в собі для себе – в одному випадку та себе серед інших для себе через інших – як здійснення себе в якості

не тільки носія, але й творця соціального – в іншому.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків: Мачулін, 2017. 442 с.
2. Радул В.В. Соціально-професійні проблеми сучасної педагогічної науки: монографія. Харків: Мачулін, 2019. 320 с.
3. Стрижаков А. О. Інтенсифікація соціалізації особистості: монографія. Дніпро: Середняк Т. К., 2024. 332 с.
4. Фромм Э. Человек для самого себя. Пер. с англ. Э. Спировой. М.: АСТ; АСТ Москва, 2009. 225 с.
5. Allport G.W. Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. New Haven: Yale University Press, 1955. В кн.: Г.Олпорт. Становление личности. Избранные труды. М.: "Смысл", 2002, с.166-216. Терминологическая правка В.Данченко. К.: PSYLIB, 2005.
6. Jean-Paul Sartre . Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology. Citadel Press, 2001. 503 s.
7. Maslow A. The Far Limits of the Psyche. 2001.
8. Shostrom E.L. Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization. Nashville, TN: Abingdon, 1967. К.: PSYLIB, 2003.

REFERENCES

1. Radul, V.V. (2017). Sotsialna zrilist osobystosti [Social maturity of the individual]. Monohrafiia. Kharkiv: Machulin. 442 s. [in Ukrainian]
2. Radul, V.V. (2019). Sotsialno-profesiini problemy suchasnoi pedahohichnoi nauky [Socio-professional problems of modern pedagogical science]: monohrafiia. Kharkiv: Machulin, 320 s. [in Ukrainian]
3. Stryzhakov, A. O. (2024). Intensyfikatsiia sotsializatsii osobystosti [Intensification of the individual socialization]: monohrafiia. Dnipro: Seredniak T. K., 332 s. [in Ukrainian]
4. Fromm, E. (2009). Chelovek dlia samoho sebia [A man for himself]. Per. s anhl. Э. Спировой. М.: АСТ; АСТ Москва, 225 s. [in Russian]
5. Allport, G.W. (1955). Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality. New Haven: Yale University Press. V kn.: H.Olport. Stanovlenie lychnosti. Yzbrannie trudi. M.: «Smisl», 2002, S.166-216. Termynolohycheskaia pravka V.Danchenko. K.: PSYLIB, 2005. [in English]
6. Sartre, Jean-Paul. (2001). Being and Nothingness: An Essay in Phenomenological Ontology. Citadel Press, 503 s. [in English]
7. Maslow, A. (2001). The Far Limits of the Psyche. [in English]
8. Shostrom, E.L. (1967). Man, the manipulator: The inner journey from manipulation to actualization. Nashville, TN: Abingdon, K.: PSYLIB. [in English]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРИЖАКОВ *Артем Олегович* – кандидат педагогічних наук, докторант Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження соціалізаційних процесів розвитку особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

STRYZHAKOV *Artem Olegovich* – PhD in Pedagogics, doctoral student of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: study of socialization processes of personality development.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025 р.